

KESERÉDES KÉPEK NYOMÁBAN: EGY SZÍNES, ÁM SZOMORÚ ERDÉLYRŐL

Tar Gabriella Nóra: *Közelítő történetek.*

Írások Eginald Schlattner erdélyi szász lelkészíró műveinek világáról

**„Mint valamennyi irodalmi
produkcióm, a leírtak lényegesen
kapcsolódnak az életrajzomhoz”**

■ Eginald Schlattner (Arad, 1933) különleges sorsú és egyedi stílusú szerzője térségünknek. A Nagyszeben melletti Veresmarton (Rothberg, Roşia) élő nyugalmazott evangélikus lelkész, aki magát *homo transilvanicus*ként definiálja (132), egyetemi hallgató korában kezdett el írni, miután felcserélte evangélikus teológiai tanulmányait a kolozsvári hidrológia szakra. Ám ez, a baljós 50-es években induló művészi pálya az 1956-os magyarországi forradalom után Romániában is bekövetkező tisztogatások nyomán és a szászokat elűzni célzó titkosszolgálati vezérlésű koncepciók perben kulminál, „Fekete templom” fedőnevű akcióban kerékbe tört. Az államvizsgára készülő Eginaldot – éppen amikor a belépési kérelmét készítette a kommunista pártba – behívták a Victor Babeş Egyetem rektori hivatalába, és onnan – a zárt autóban, bekötött szemmel tartó utazást követően – egyenesen a brassói, akkori nevén sztálinvárosi Securitate földalatti tömlőcében kötött ki, ahonnan két év után, 1959-ben szabadult. A sorozatos éjszakai kihallgatások során vallatónak annyira sikerült megtörniük, hogy végül koronatanúként használhatták fel a szász értelmiségiek elleni kirakatperben, melyben Wolf von Aichelburg, Hans Bergel, Andreas Birkner, Georg Scherg, Harald Siegmund írókat összesen 95 év szabadságvesztésre ítélték, őt pedig „a feljelentés elmulasztása” vád-

jával 2 évre, arra az időre, amit a vizsgálati fogságban, a pincében töltött. A Bolyai Egyetemen tanuló, Kurtfelix nevű öccsét, ugyanezen vád alapján, 6 év börtönbüntetésre ítélték. A fogságból kikerülve, miközben a legnehezebb, téglagyári munkát végezte, Eginald Schlattnernek el kellett viselnie a közössége megvetését is. A lassú politikai enyhülés 1969-ben meghozta számára a hidrológiai tanulmányok befejezésének a lehetőségét, a mérnöki munkát, és 45 évesen, az újrakezdett teológiai tanulmányok befejeztével, evangélikus lelkész lett. Az 1989-es rendszerváltást követően 800 éves otthonukat, erdélyi hazájukat hátrahagyva veresmarti hívei egytől egyig kitelepültek Németországba. Schlattner börtönlétkészként szolgált tovább, és – a szűkebb hallgatóság elfogytával – a nagyobb nyilvánosság elé lépett: újra az irodalom felé fordult.

Sorra jelentek meg önéletrajzi ihletésű regényei a bécsi Zsolnay Kiadónál: a fogarasi kamaszkorát megidéző *Der geköpfte Hahn (Fejvesztett kakas)* 1998-ban, az egyetemi és börtönévek krónikája, a *Rote Handschuhe (Vörös kesztyű)* 2001-ben, a kettő közötti időszak, a kommunizmus kiépülésének korszakát bemutató *Das Klavier im Nebel (Zongora a ködben)* 2005-ben. (A trilógia regényeit több világnyelvre, pl. spanyolra, oroszra is lefordították, sikeres filmek készültek belőlük Radu Gabrea rendezésében.) Ezután a még 1968-ban írt mesék gyűjteménye látott napvilágot, majd két elbeszéléskötet: *Mein Nachbar, der König (Szomszédom, a ki-*

rály) és *Odem (Lélekzet)* címmel, 2018-ban a *Wässerzeichen (Vízjelek)*, 2021-ben a *Drachenköpfe (Sárkányfejek)*, 2023-ban pedig a *Brunnentore (Kútkapuk)* című regény.

Az autofikció és történetmondás jellegzetességeit kutatva

■ Tar Gabriella-Nóra kismonográfiának is beillő kötete, *Egyed Emese* kétnyelvű előszavával, az irodalomjegyzékkel, bőséges könyvészettel, a helynevek jegyzékével és a német nyelvű rezümével, valamint a függelékben közölt fotókkal, egyszerre a tudományos publikációk kritériumainak megfelelő, ám ugyanakkor olvasmányos és érdekesítő munka. Az eredetileg német nyelven készült szövegek magyar olvasókhoz szólnak itt, a nyelvek és kultúrák közötti közvetítés megfelel mind az írássok tárgyát képező életmű írója, mind pedig a színház- és irodalomtörténész szerző személyes hitvallásának.

A könyv külső borítóján Tar Gabriella-Nóra fényképe alapján a veresmarti lelkészi lakás ajtaja és az evangélikus templom látható, a kötet pedig két szubjektívebb hangütésű szövegből alkot kontextusba helyező keretet. Azzal a laudációval indít, amelyet a szerző 2018. november 12-én, a szász írónak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem díszdoktorává avatásakor mondott el. A zárórész pedig „A kút másként csobog itt, az idő másként pörög” Adolf Meschen-dörfer-idézzettel a címben egy 2022-ben Tar Gabriella-Nóra és alanya által folytatott beszélgetés magyar fordítása. A laudáció alcíme, „Gondolatok az életrajzról – a szenvedés helyétől a cselekvés helyéig” Eginald Schlattnernek már-már szállóigévé vált, ars poetica-jellegű kijelentésére utal: „Ne hagyd el a szenvedés helyét, hanem cselekedj úgy, hogy a szenvedés hagyja el a helyet.” (19.) Ez az emberi és írói erkölcsi imperatívusz az értékelő szerint rányomja a bélyegét a vizsgált teljes életműre. „Nem akar válaszokat adni, nem ítélezik, a történetekben egyáltalán nem minősíti a történelmet, csak a problémákat feszegeti. És ezzel a kimondás-

sal a prózájában releváns tabuk dőlnek meg, a múlttól a jelenben beszél, Románia, de Európa történelmét is tabumენტessé teszi. Sőt a megtört csend által nemcsak tények tárulnak fel és kerülnek leírásra: ez a megszólalás gyógyulással is jár.” (27.) A személyes és kollektív traumák feloldása a kimondással, megosztással kezdődik. Valahogy úgy tehát, ahogy Illyés Gyula írja *Bartók* című versében: „Ím, a példa, hogy ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja.”

Másságképek – önképek

■ A kötetet záró beszélgetésben az író a Szentkeresztbányán töltött gyermekkoráról és a magyar nyelvhez fűződő viszonyáról vall az őt kérdező irodalomtörténésznek. „Noha nálunk otthon németül beszélünk, a magyar nyelv rejtett módon gyermekkorom óta jelen volt a környezetemben. [...] A szüleim egymással magyarul beszéltek, ha nekünk, gyermekeknek valamit nem kellett értenünk. A cselédlányok magyarok voltak, a szomszédok mindenütt magyarok.” (130–131.) (Sajátos módon, a fogarasi serdülőkorban tapasztalt természetes többnyelvűség, mely explicit módon jelenik meg Schlattner első regényében, a mai román olvasók számára szinte felfoghatatlan egzotikumként hat.) A beszélgetés zárógondolata történelmi vonzásoknak és taszításoknak a dialektikáját fedi fel. „Másképp a magyarok kulturálisan és felekezetiileg közel állnak hozzánk, ugyanazon nyugati kultúrkörhöz tartozóan. Mentalitás és viselkedés tekintetében mindenképp! Igen! Budapest a tudatunkban sokkal közelebb fekszik, mint Bukarest. Bukarest megmarad keleties egzotikumnak.” (141.)

A kötet gerincét alkotó négy tanulmány elsősorban imagológiai nézőpon-tú, az idegen tekintet által láttatott Másik arcát fürkészi a művekben. Így a *Wässerzeichen (Vízjelek)*, (2018) című kolostorregényben az ortodox apácák a nemi, nemzeti és vallási idegenség megtestesítői. A mű részletes bemutatása után a tanulmány sorra veszi a me-

moár, dokumentumirodalom és kolostorregény ismérveit felmutató alkotásban megjelentett nőtipusokat. Teljességgel helytálló, a vizsgált életmű lényegét ragadja meg Tar Gabriella-Nóra kijelentése, miszerint „Schlattner műveinek egyik legszembetűnőbb tartópillére az emlékezés.” (35.) A jelenben játszódó cselekményszál fiktív nőalakjai, a Szent Spiridon-kolostor apácái mellett, akiket néha humorral, néha kritikusán látta az író, a visszaemlékezés szintjén saját múltjának meghatározó szereplői, anyja, nagynénjei, nővére, szerelmei, felesége idéződnek meg. Az ő portréik megjelenítésében Tar Gabriella-Nóra a „lírai finomság”-ot tartja a legfontosabb ismérvnek. Arra is figyelmeztet, hogy az anya és a feleség alakjának megrajzolásokor a hitelesség a dokumentumok szövegbe emelésével erősödik, „saját emlékezését/emlékeit, vallomásait a lelkészíró a feleségétől idézett szövegekkel (képaláírások, naplórészletek) egészíti ki, a külső észlelés és a belső érzékelés szövegei így kölcsönösen, tükörképszerűen értelmezik egymást”. (53.) A román lányok kamaszkorban felfedezett szépségének ecsetelése, az idegenség vonzása az imagológiai stúdiumok klasszikus példája lehetne. A regényből idézett passzusok nyomán teljességgel meggyőző a szerző értékelése: „A *Wasserzeichen* egy életöltőt átfogó confessio magas esztétikai értékkel bíró, hiteles 'jegyzőkönyve’.” (57)

A *Drachenköpfe (Sárkányfejek)* 2021-es regényének elemzésekor Tar Gabriella-Nóra elsősorban a történetmondás jellegzetességeit vizsgálja, és a mű intertextuális vonatkozásait emeli ki, mivel ebben – a betegsége és lábadozása idején Iris Wolffnak a *Drachenhäuser (Sárkányház)* című elbeszélését olvasva – Eginald Schlattner felidézti saját emlékeit, melyek a brassói, sárkányfejjel díszített Klingsor-házhoz kötődnek. „Az 1960-as évekre összpontosítva, a lelkészíró regénye tematikailag tulajdonképpen ott folytatódik, ahol erdélyi trilógiája kortörténetileg abbamaradt.” (61.) Az öregkori olvasmány ihle-

tővé és szövegtagolóvá válik ebben a műben. „Az elbeszélő ideje és az elbeszélő között Iris Wolff *Drachenhäuser* által létrehozott híd Eginald Schlattner kisregényében először asszociációk formájában valósul meg” (65.), az autodiegetikus elbeszélő saját emlékeit kapcsolja az olvasottakhoz, ám szövege magáról az irodalomról is szól, „a művészetre való reflexióként, metatextusként is működik.” (66.) Az elemző kitér a regénybeli szimbólumok vizsgálatára is, a címekben szereplő sárkányfejek „a Securitate látens jelenlétét jelképezik a ház lakóinak a mindennapjaiban, és így a műben az emberi integritás folyamatos fenyegetettségét, illetve veszélyeztetettségét szimbolizálják a kommunizmus idején.” (68.) Az emlékezet, az irodalom, a teológia találkozását lehetővé tevő kisregény fontos aspektusa az elemző szerint, hogy „az irodalom gyógyító erejét is tematizálja: az irodalomolvasás és az alkotómunka is felszabadító belső gyógyuláshoz vezethetnek, amennyiben a szöveg olvasója vagy szerzője az értelmezési vagy alkotói folyamat során vállalja a saját múltjával való szembesülést.” (75.)

Az *Emlékezés és magyarságkép Eginald Schlattner és Carmen Elisabeth Puchianu családregényeiben* című tanulmány kutatói fókusza szintén összehasonlító irodalmi, azon belül imagológiai: „a regényekben felelevenített magyarságképek egy tágabb történelmi és társadalmi kontextus részeit képezik.” (78.) Ugyanez mondható el a következő tanulmány vonatkozásában is, melynek címe: *A Székelyföld irodalmi megkonstruálása Eginald Schlattner Brunnettore (Kútkapuk, 2023) című regényében.*

A két, kortárs erdélyi szász szerző családregényeiben a magyar szereplők megjelenítését és a magyar nyelv használatának módját vizsgálja Tar Gabriella-Nóra. Szerinte a *Das Klavier im Nebel* „egyszerre olvasható szász családi krónikaként és interkulturális szerelmesregényként.” (81.) Az utazás közben, a főszereplőben kronológiai sorrendben felmerülő emlékek a romániai 1948-as államosítás, a kitelepítések, deportálá-

sok világát elevenítik fel. A szerző Schlattner művét *emlékezetregény*ként értelmezi, szemben Puchianu *Patula lacht* című művével, amelyet *emlékezésregény*nek minősít, lévén utóbbi témája a haldokló főszereplő, Patula tudatában körkörös felbukkanó emlékfoszlányok felidézése, és ezek révén egy család három generációja nőtagjainak sorsa. Tar Gabriella-Nóra megállapítja, hogy míg a lelkészíró pontos utalásokat tesz a magyar történelemre és a különböző etnikumú szereplők harmonikus együttélésére, addig Puchianu művében az ambivalensként megélt multikulturalizmus figyelhető meg. „Schlattner regényszereplőiben feltűnő az a természetesség, amellyel a nyelvek között mozognak, a készség, amellyel – ha szükséges – a mindennapi kommunikációjukban nyelvi kódot váltanak. A szereplőknek ezt az attitűdjét a másosság iránti alapvető tisztelet és a kulturális határok átlépésére való hajlandóság teszi lehetővé.” (99.)

A legutóbbi Schlattner-regény, a 2023-as *Brunnentore (Kútkapuk)* az 1930-as évek végére, a kora gyerekkor élményeinek világába kalauzolja az olvasót, a cselekmény helyszíne pedig a Székelyföld. Egy szász kislány nézőpontjából láttatott történetbe beleszól az emlékeit felidéző idő narrátor is, ez „kettős optikát” (112.) eredményez. Tehát ezt a művet is áthatja az emlékezés nosztalgiaja és a pontos történelmi keret megrajzolásának kettőse. „A kor olyan történelmi eseményeit, mint az 1940-es impériumváltás vagy a nemzetiszocializmus romániai térhódítása Eginald Schlattner regényében a gyermekelbeszélő előítéletmentes, naiv, és éppen ezért nem egyszer mosolyt fakasztó optikájából észleljük.” (113.) Az énelbeszélő magatartására nyitottság jellemző, és bár szülei a szász hivatalokrétegbe tartoznak, úgy érzi, a szé-

kely gyermekekkel egy sorba tartozik, ám „a magyar fiúk másságán keresztül érzékeli és érti meg saját identitását.” (119.) A szereplők közül főképp a magyar gyerekeket mutatja be a tanulmány, akinek az énelbeszélőhöz való viszonyából bontja ki a Szentkeresztbányán érzékelhető korabeli hierarchiát. A tanulmány következtetése ismételen ennek az életműnek a fontosságára figyelmeztet. „Eginald Schlattner regényében német szemszögből szólaltatja meg azokat a témákat, amelyek a magyar nyelvű irodalmat 1918 óta foglalkoztatják, így például a két erdélyi impériumváltás (1920 és 1940), az erdélyi magyar kisebbség Nagy-Magyarországnosztalgiaja vagy a magyarok Trianon-traumája.” (127.)

A *Das Klavier im Nebel* főszereplője szerint: „A történelem elválaszt, a történetek viszont közelítenek egymáshoz.” (idézi Tar 25.) Eginald Schlattner írásaiban – mint minden igazi tehetség műveiben – a partikulárisban az egyetemes jelenik meg, a különböző nemzeti narratívákon túli közös – romániai, kelet-európai, általános emberi – szenvedés és igazságkeresés. A kötet tanulmányait látva csak még jobban sajnálhatjuk, az első két regényen kívül egyebet nem olvashatunk még magyarul Eginald Schlattner műveiből. (*A Fejvesztett kakas* Hajdú-Farkas Zoltán és Hajdú Iringó fordításában, 2010-ben, a *Vörös kesztyű* Fodor Zsuzsa fordításában 2012-ben jelent meg a Koinónia Könyvkiadó gondozásában.) Tar Gabriella-Nóra elemzése is viszont felélesztik bennünk a vágyat, hogy újraolvassuk a hozzáférhető köteteket, azért is, hogy a közösségi önismeret szempontjából nélkülözhetetlen idegen szem perspektívájából is ráláthassunk régióink közelmúltjának történelmére, mert nélküle a jelenünk sem érthető meg.

Tapodi Zsuzsa